

Over kroegen- en keuken- dramaturgie

Wil je een stukje schrijven over je samenwerking met Gerardjan Rijnders, vroegen ze. Nee, zei ik, absoluut niet. En hier zit ik nu, voor een leeg computerscherm.

Want toneel is niet om over te schrijven (tenzij je Jac Heijer¹ bent), toneel is niet eens om over te praten (tenzij je bezig bent aan een productie en over niets anders kunt praten), toneel is gewoon om aan te werken, om te helpen ontstaan en later om naar te kijken.

Vroeger leek dit mij het mooiste wat er bestond: in een kamertje zitten tussen de boeken, misschien wel op een chaise longue, een kop koffie bij de hand, en toneelstukken lezen. Voor mensen die in andere ruimtes bezig waren een repertoire uit te zoeken, programma's samen te stellen met veel glimmende foto's en ieder stuk netjes in een historisch kader te plaatsen. Dat je van zo iets heerlijk

ook nog je beroep kunt maken, dacht ik: 'dramaturg'. Dat ben ik dus nooit geworden.

Toen ik, bijna 25 jaar geleden in New York, iets onduidelijks deed bij het laatste werk van het Open Theater, 'Nightwalk', wilde ik absoluut geen 'dramaturg' heten. Vanuit een onophoudelijke dialoog met de regisseur (Joseph Chaikin), vormden wij een theaterstuk uit flarden: improvisaties, geschreven en gevonden teksten, muziek en wijzelf. Wij

(wat is dat dan, dat 'wij'? niet echt een collectief 'wij', want democratisch kan zo'n werkproces niet worden, maar een steeds wisselend 'wij': ik, ik en de regisseur, en iedereen die bij zo'n project betrokken is, in al maar andere formaties van intens contact.),

- de regisseur en ik - kozen en rangschikten en schaafden. 'Medewerker' leek mij de juiste omschrijving van wat ik deed.

(en trouwens, hoe spel je dat in het Engels: dramaturg, dramaturge of dramaturgie?)

Maar 'collaborator' oftewel 'collaborateur', was een totaal onbruikbare term, en dus werd ik bij gebrek aan beter toch nog 'dramaturg'.

'Wat doe je eigenlijk?', wilde men weten. Ja, wat doe ik eigenlijk?

Ik lees geen toneelstukken die af zijn, ze zijn me te compleet. Ik houd van onaffe teksten, waar de rafels nog aanzitten. Van fragmenten die nog alle kanten opkunnen. Van slechte stukken, waar wat aan gesleuteld kan worden. Ik ben gefascineerd door vormen die onafwendbaar ontstaan uit chaos, maar heb ook leren werken met 'vorm' als uitgangspunt. Maar het heerlijkste is het feest van de vormloze ideeën, de fase voordat de beslissingen

genomen moeten worden, het onderweg zijn. Misschien weten waar we begonnen, maar nooit waar we uitkomen. Dat is de reis, de magie van iets dat ontspringt aan een grond van halve gedachten, van dromen, van visioenen, maar ook de krant, de televisie, de straat, het café. Dit avontuur is het maken van een teaterstuk.

Neem 'Nightwalk' - al van heel lang geleden en waarschijnlijk door niemand die dit leest ooit gezien - het ging ongeveer zo:

- als we nou eens...
- een reis
- tussen dromen en waken...
- naar verschillende werelden...
- een stuk als het leven...
- waarin alles kan gebeuren...
- zoiets als Dante's 'Inferno'.
- en met muziek...
- ja, Dante en Vergilius.
- een gids, maar een gids is zo saai..
- Dante ook, als persoon...
- als we nou eens...
- de reiziger: een dier, een onbestemd dier...
- waarom niet?
- proberen, we gaan het proberen...

Met Gerardjan Rijnders heb ik bij Toneelgroep Amsterdam aan de montagevoorstellingen 'Bakeliet', 'Titus Geen Shakespeare', 'Ballet' en 'Count Your Blessings' gewerkt, 'Anne Frank de Tentoonstelling' en de lunchvoorstelling 'Het Verdriet van Adorno' (regie Kees Jan Hundling), waarin we als Pinkeltje en Pinkelotje een dramolette van Thomas Bernard vertaalden en vragen stelden over de oorlog. Die oorlog.

Ik ben geen schrijvende dramaturg, maar een pratende. Ik praat en stel steeds dezelfde vra-

gen: waar gaat het over, waarom, waarom nu, waarom hier? Waarom wil ik in deze tijd, in deze taal, in dit land, in deze maatschappij een stuk maken over, laten we zeggen geweld? En wat willen we 'zeggen' en hoe willen we dat het publiek de zaal verlaat. Verward, suïcidaal, klaar voor de strijd? Want eigenlijk willen we toch niets minder dan de wereld veranderen, ons publiek klaar maken voor de revolutie? In een vroeg stadium, bij het begin van een idee praat ik met de regisseur, de musici, een paar acteurs, later in groeiende cirkels met iedereen die ook maar enigszins betrokken is. Want iedereen die maar enigszins betrokken is, moet overtuigd worden van het waarom, dat verder een intern familiegeheim blijft. De voorstelling staat, als hij eenmaal bestaat, op zichzelf, leidt een eigen leven, onafhankelijk van al dat gepraat.

Ik ben (zoveel mogelijk) bij alle repetities, maak schriften vol aantekeningen die ik zelden gebruik, en blijf er tot de laatste voorstelling bij. De gesprekken na de repetities in het café zijn een vervolg op de repetities en minstens even belangrijk. Ik geloof in kroegendramaturgie of keukendramaturgie, in de gelouterde gedachte bij een glaasje wijn of inspiratie met volle mond.

Bij grote projecten komt het voor dat ik bepaalde acteurs helemaal niet spreek. Niet iedereen heeft behoefte aan mijn soort oog en oor. Met anderen heb ik juist eindeloze, steeds weer een draad oppakkende gesprekken.

Ik vroeg eens aan een actrice: 'weet jij wat ik nu eigenlijk doe?' 'Jij', zei ze, 'jij bent de luis in de pels.' zo wil ik mezelf nog eens op een affiche zien: 'luisindepels':... Ik lach veel, ik lach

me rot, ik denk dat lachen een bijzonder belangrijk onderdeel is van dramaturgie. Het ondersteunt de chaos, het geeft acteurs moed moeilijke dingen te proberen, het verlicht de ruimte. Ik stimuleer, waar mogelijk, de chaos, want ik geloof dat er plotseling iets kan ontstaan, iets dat misschien later zijn weg in het stuk vindt, iets dat er anders niet zou zijn.

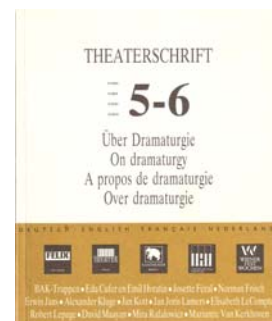
Ik bemoei me overal mee, heb overal een mening over en krijg heel vaak m'n zin niet. Want zo werkt dat in een ondemocratisch groepsproces, meestal krijgt niemand echt helemaal z'n zin.

Het is een mythe dat dramaturgen zomaar bij iedere produktie ingezet kunnen worden of zelfs maar nuttig zouden zijn. Persoonlijk kan ik maar met weinigen werken, met vrienden met wie ik een doorlopend, onderbroken gesprek heb, dat we op ieder moment (soms na jaren) gewoon voortzetten. Zo'n gesprek heb ik met de Amerikaanse regisseur Joseph Chaikin (vroegere Open Theater), met wie ik al bijna 25 jaar onderbroken praat en met Gerardjan Rijnders.

Dramaturgie per se bestaat niet. Wat is een dramaturg zonder produktie? Iedere voorstelling, ieder project is een nieuw, nog nooit beleefd/geleefd avontuur zonder regels. De regels worden al werkend bedacht. En mijn plek als dramaturg daarbinnen is iedere keer anders, iedere keer nieuw. Vaak onvoorspelbaar. En hoe Gerardjan en ik samen werken? Soms veel, soms nauwelijks. Meestal vind ik mijn eigen weg in zo'n groot, ingewikkeld produktieproces als de monster-montagevoorstellingen die we samen maakten, en komen we elkaar regelmatig tegen. Wisselen

wetenswaardigheden uit. En soms is er een intensere dialoog.

Meer en meer schrijft Gerardjan de teksten van de voorstellingen die we maken. Bij 'Bakeliet' kwamen de teksten nog regelrecht uit het boek 'Savage Grace', een boek vol interviews met vrienden en bekenden van de Baekeland (Bakeliet) familie. In 'Titus Geen Shakespeare' versneed Gerardjan zijn bewerking van Shakespeares 'Titus Andronicus' met het verhaal van de door neo-nazi's vermoorde joodse Amerikaanse talkshowhost Allen Berg, gebruikte transcripties van Bergs live radio-programma, waarin hij door allerlei mensen, waaronder neo-nazi's, gebeld werd, en geïmproviseerde teksten van acteurs. 'Ballet' is een collage van citaten, gesproken citaten, uit interviews met acteurs en anderen, radio- en t.v.-teksten (van politici b.v.), afgeluisterde kroegfragmenten, dromen en eigen teksten. 'Count Your Blessings' had waarschijnlijk meer 'eigen', door Gerardjan geschreven, teksten en ook vormgegeven citaten. Eigenlijk zou de tekst van b.v. 'Ballet' met voetnoten gedrukt moeten worden. Zo zou duidelijker worden waar alle teksten vandaan komen, waarop ze geïnspireerd zijn. Want ieder citaat of gevonden tekst brengt een wereld met zich mee. De wereld.

¹⁾ Nederlands theatercriticus († 1991)